

SLOVENSKA ZAHODNA ŽILJSKA DOLINA V PREVRATNIH DNEH V LETIH 1918—1919
ZGODOVINSKA RESNICA O 24. NOVEMBRU 1918 V ŠT. ŠTEFANU

JULIJ FELAHER

I

NARODNI SVET ZA OBČINO BRDO PRI ŠMORJU

Po zlomu avstro-ogrske monarhije v oktobru 1918 so tudi Slovenci v najzahodnejših občinah Koroške — Blače, Brdo, Goriče in Št. Štefan — vse v političnem okraju Šmohor, ki so že ob podpisovanju majniške deklaracije leta 1917 manifestirali svojo voljo po združitvi z jugoslovanskimi narodi v skupni domovini, začeli ustanovljati narodne sve-te in se pripravljati na priključitev k državi Slovencev, Hrvatov in Srbov oziroma jugoslovanski državi. Najprej je bil ustanovljen narodni svet za občino Brdo, na čelu katerega je bil župan slovenske občine Brdo Rauscher, po domače Injak v Melvičah, tajnik pa Franc Grafenauer, bivši slovenski poslanec v avstrijskem državnem in koroškem deželnem zboru. V odboru so bili domačini skoraj iz vseh vasi v občini, tako iz Brda, Dol, Loč, Melvič, Limarč, Mel, Most, Pazrij, Potoč in Velike vasi. Vsi so bili oboroženi z vojaškimi puškami. Sestajali so se k sejam na Grafenauerjevem domu v Mostah. Narodni svet za občino Brdo je bil popolnoma suveren organ za svoje ozemlje in je izvajal suverene pravice na tem ozemlju. Dal je sneti slike avstrijskega cesarja iz prostorov ljudskih šol na Brdu in v Melvičah, v občinski pisarni in na pošti ter drugod. Narodni svet je odstranil vse učitelje in učiteljice na obeh ljudskih šolah, državne gozdarje eraričnih gozdov — Kuhna in Zobla — prevzel občinsko upravo, ki jo je do tedaj že tako vodil slovenski župan Rauscher, ter pretrgal vse zveze z okrajnim glavarstvom v Šmohorju. Učiteljstvo, ki je hotelo še dalje služiti v novi jugoslovanski državi, je zaprosilo narodni svet za sprejem v službo — med temi je bil tudi šolski upravitelj Planteu na ljudski šoli v Melvičah. Učitelji so dali zaobljubo lojalnosti do nove države. Tudi najhujši nasprotniki Slovencev v občini so izrazili narodnemu svetu lojalnost do jugoslovanske države, med njimi bivši nemčurski župan iz prvih let svetovne vojne, veleposestnik Ludvik Pipp v Dolah, ki je nasledil slovenskega župana Josipa Felaherja v občini. Imenovani je med prvimi razobesil slovensko zastavo na svoji hiši v Dolah. Član narodnega sveta za občino Brdo sem bil tudi podpisani Julij Felaher, ki sem se v prvi polovici novembra 1918 vrnil s fronte iz Romunije čez Madžarsko in Maribor

domov v Melviče in sem se udeleževal sej narodnega sveta.

Narodni svet za občino Brdo je bil potrjen od narodnega sveta za Koroško in komisariata Narodne vlade SHS za Koroško v Celovcu. Z obema forumoma so bili vzpostavljeni stiki in ustanovila se je za občino Brdo tudi narodna straža, za katero smo dobili potrebno orožje od narodnega sveta za Koroško v Celovcu (»Mir«, št. 46, z dne 15. 11. 1918, str. 240).

Narodni svet je vzpostavil tudi stike s slovensko narodno vlado v Ljubljani in jo dvakrat obvestil s posebnima spomenicama, ki ju je dostavil po kurirju Josipu Ravterju, predsedniku slovenske narodne vlade dr. Janku Brejcu in vojnemu ministru Pogačniku. V teh spomenicah je opisal položaj v slovenski Žiljski dolini in nujno zahteval, da zasede vojaštvo slovenski del Žiljske doline. Že pred tem je posebna delegacija narodnega sveta na čelu s poslancem Francetom Grafenauerjem v Šmohorju zaprosila komandanta bosenskega pešpolka, ki se je tedaj vračal s fronte skozi Žiljsko dolino domov v Bosno, da za novo jugoslovansko državo zasede slovenski del Žiljske doline vzhodno od Šmohorja. Žal pa ta intervencija ni imela uspeha.

V decembru 1918 sem po nalogu narodnega sveta vzpostavil stik z jugoslovansko vojaško posadko v Podkloštru in z nadporočnikom Mehletom, ki je bil tedaj komandant orožništva za Žiljsko dolino s sedežem v Podkloštru. V imenu narodnega sveta sem ga zaprosil, da bi čimprej ustanovil orožniško postajo na Brdu; zaradi pomanjkanja moštva pa tej naši prošnji ni mogel ugoditi.

Narodni svet za občino Brdo je torej razpolagal samo z lastnimi silami — domačini in je obstajal do 5. januarja 1919, ko je avstrijski Volkswehr iz nemške gornje Žiljske doline napadel Podklošter in ga zavzel. Do tedaj je narodni svet popolnoma suvereno ukrepal v vseh zadevah za občino Brdo.

Ko je bila zveza z Ljubljano po padcu Podkloštra prekinjena in občina Brdo popolnoma odrezana, narodni svet ni mogel nadalje obstajati. Avstrijski volkswehrovci se najprej niso upali ozemlja občine zasesti in so pošiljali le posamezne patrulje na konjih, da ugotovijo položaj v občini. Ker je bila nevarnost, da bodo glavni funkcionarji narodnega sveta v občini zajeti, sta se poslanec Franc Grafen-

auer in veterinar Josip Ravter odločila, da v najhujši zimi tvegata nevarno pot čez Brško planino in Čurčelna v Naborjet v Kanalski dolini in skušata od tam priti v Ljubljano. Zaradi visokega snega v gorovju je bila pot zelo težavna. Ko sta prispela v Naborjet, sta se zatekla k rojakinji Elizabeti Kriebler, ki je bila domačinka iz Pazrij v brški občini in je služila kot kuharica v Naborjetu. Tam ju je italijanska policija izsledila in oba aretirala ter zaprla. Osumljena sta bila, da sta komunistična agitatorja, verjetno po denunciaciji nekega Nemca v Naborjetu, ki je oba poznal. Po enem tednu zopora sta bila izpuščena in izgnana v Jugoslavijo. Prispela sta v Ljubljano in poročala slovenski vladi o razmerah v zahodnem delu slovenske Ziljske doline. Gimnazijskemu abiturientu, rezervnemu poročniku Ulriku Maliču iz Loč, ki je bil tudi član narodnega sveta, je uspelo, da se je po železnici umaknil iz Koroške in se prijavil kot koroški prostovoljec vojaški komandi v Ljubljani; pozneje je padel kot poročnik v bojih zoper avstrijski Volkswehr v Mežiški dolini. Pokopan je na pokopališču v Dravogradu.

Podpisani Julij Felaher sem se še nekaj časa po padcu Podkloštra zadrževal doma v Melvičah. Vedno pogosteje so skozi vas prihajale posamezne volkswehrovske patróle, signaliziral jih je navadno pes župnika Jerneja Božiča z glasnim laježem. Z Božičem sva se pred njimi vsakokrat skrila v velik dimnik v melviškem župnišču, ki je vodil iz črne kuhinje. Končno sem se le odločil, da se prek nemške Ziljske in Dravske doline umaknem iz občine Brdo in sem prek Brucka na Muri na Štajerskem prispel v Gradec. Tedaj so bila ravno pogajanja med avstrijsko in jugoslovansko delegacijo glede Koroške po dne 13. januarja 1919 sklenjenem premirju, ki sta se jih udeležila člana ameriške študijske komisije profesorja Coolidgea na Dunaju, podpolkovnik Miles in poročnik King; ta sta pozneje sestavila znano neresnično poročilo o narodnostnih razmerah na Koroškem in predlagala Karavanke kot demarkacijsko črto. V Gradcu sem poročal članom naše delegacije o dogodkih v Ziljski dolini in o trenutnem položaju. Omogočili so mi, da sem kot poslušalec prisostvoval eni seji obeh delegacij.

II

NAMERAVANA USTANOVITEV NARODNIH SVETOV ZA OBČINE BLAČE, GORIČE IN ŠT. ŠTEFAN

Dne 17. novembra 1918 so Slovenci v Blačah priredili zborovanje. Kot govornik je nastopil na tem zborovanju poleg drugih vete-

rinar Josip Ravter iz Most kot delegat narodnega sveta občine Brdo. Na tem zborovanju so izvolili pripravljalni odbor za ustanovitev narodnega sveta za občino Blače.

Isti dan je slovenski župnik v Št. Štefanu, Anton Pelnarž, med mašo s prižnice oznanil, da bo 24. novembra 1918 javno zborovanje v gostilni slovenskega župana Petra Urbanca, po domače Korparja v Št. Štefanu, na katerem se bo ustanovil narodni svet za občino Št. Štefan in se bo razglasila priključitev občine k novo nastali jugoslovanski državi. Župnik je to oznanil na pobudo in prošnjo dolgoletnega župana občine Petra Urbanca in domačih slovenskih rodoljubov.

Narodni svet za občino Brdo je določil za svoje delegate, naj se udeležijo 24. novembra javnega zbora v Št. Štefanu, Josipa Ravterja, veterinarja iz Mel, poročnika Ulrika Maliča, gimnazijskega abiturienta in Mihaela Petriča, kovaškega mojstra, oba iz Loč, ter podpisanega takratnega nadporočnika Julija Felaherja, pravnika iz Melvič. Na poti v Št. Štefan smo se ustavili v Goričah in imeli pogovor z goriškimi domačini o nameravani ustanovitvi narodnega sveta za občino Goriče. Ob tej priliki smo tudi odstranili slike avstrijskega cesarja iz vseh učilnic ljudske šole Goriče—Borlje in jih uničili. Podpisani Julij Felaher in Ulrik Malič sva imela še vojaške obleke: jaz sem se vrnil s fronte kot nadporočnik v rezervi 27. ljubljanskega črnovojniškega pešpolka, Malič pa kot poročnik v rezervi 2. bosenskega pešpolka, vendar nisva imela ne oficirskih distinkcij in ne orožja.

Ko smo 24. novembra iz Gorič prispeli v gostilno župana Petra Urbanca v Št. Štefanu, je bilo v gostilniški sobi zbranih že lepo število Slovencev domačinov, večinoma kmetov iz občine. Navzoč je bil tudi tedanji teolog Rudolf Blüml, doma iz Št. Pavla, občina Št. Štefan, poznejši stolni prošt krške škofije in prelat. Kot delegata narodnega sveta občine Blače, ki se je ustanavljal, sta prišla na zborovanje Ludvik Grafenauer, poznejši šolski upravitelj v Št. Danijelu pri Prevaljah, ter Bartel Mörstel, poznejši gimnazijski profesor. Poleg tega še Jernej Limpel, poznejši železniški uradnik, ter Zdravko Grafenauer, poznejši geometer, vsi iz Blač. Gostilniška soba je bila polna domačinov Slovencev. Nihče ni bil oborožen. Pogovarjali smo se o dnevnikih dogodkih in čakali, da pridejo še drugi, ki so bili tedaj še pri maši v cerkvi. Potem bi začeli z zborovanjem. Bili smo popolnoma mirni. V tem pa se je nenadoma začulo vpitje in razgrajanje pred Korparjevo hišo in v gostilniško sobo so prihrumeli trije ali štirje

oboroženi moški v uniformah avstrijske vojske. Njihov vodja je bil neki bivši narednik avstrijske vojske Zwick. Ta je kričal po nemško: »Kje je tisti nadporočnik? Ven s tistimi, ki niso iz šentštefanske občine!« — Misli je pri tem mene, ni me pa poznal, ker nisem več nosil oficirskega čina. Dejansko se je lotil veterinarja Ravterja in ga udaril. Razgrajanja in vpitja v gostilniški sobi ni hotelo biti konec. V tem razburjenju je nastopila zelo hladnokrvno in pogumno žena župana Urbanca, ki je skušala uniformirane moške razgrajače pomiriti in odvrniti od nasilja, toda brez uspeha. Pred gostilno pa je razgrajala večja drhal moških, ki so bili očitno opiti in so vzklikali protislovenske in protijugoslovanske parole. To drhal je pripeljal Zwick s seboj. Na kak odpor spriču tega stanja ni bilo mogoče misliti. Tudi ni bil nihče od Slovencev oborožen. Pozneje se je ugotovilo, da so bili ti razgrajači tujci, večinoma rudarji iz Plajberka za Dobračem, ki jih je najel nadučitelj v Št. Štefanu, Valentin Raunig, jih v gostilni pri »Motlu«, ki leži ob vhodu v vas Št. Štefan ob glavni cesti, opil in nahujskal ter nato poslal razgrajat v gostilno h Korparju ter razbijat zborovanje Slovencev. Nas delegate narodnega sveta občine Brdo — Maliča, Petriča, Ravterja in mene so s silo izrinili iz gostilniške sobe med razgrajajočo drhal pred gostilno. Situacija je bila zelo kritična, ker se je bilo bati krvoprelitja. Zato nismo šli po glavni poti skozi vas Št. Štefan, ampak smo krenili čez polja po bližnjici iz vasi in se tako znebili drhali. Šli smo v smeri proti Goričam, toda uniformirani moški, ki so bili oboroženi s puškami, so nas zasledovali in streljali za nami. K sreči niso nobenega zadeli. Eden izmed teh uniformirancev je celo na konju prijahal za nami skoraj do vasi Goriče, kjer smo se ustavili v gostilni pri Eršniku.

Po našem odhodu iz Korparjeve gostilne so vinjeni uniformiranci razgnali slovenske zborovalce ter se lotili župana Petra Urbanca, ga zaprli v svinjak ter ga imeli tam pozno v noč zaklenjenega.

Med razgrajači se je posebno izkazal neki Waschitscheg, trgovec iz občine Goriče, češki renegat. Tedaj v Št. Štefanu še ni bilo jugoslovanskih orožnikov, avstrijski orožniki na orožniški postaji v Št. Štefanu pa so nasilje tujcev celo podprli, saj je bil njihov komandir Hubmann dne 5. januarja 1919 udeležen pri napadu na jugoslovansko posadko v Podkloštru in je v boju tam padel. Jugoslovanski orožniki pa so v Št. Štefanu prevzeli orožniško postajo šele nekaj dni pozneje, ko je

njihov komandant, nadporočnik Mehle, ki je imel svoj sedež v Podkloštru, organiziral in vzpostavil orožniške postaje v Bistrici, na Zilji, na Čajni, v Gorjah, Straji vesi in v Zahomcu. Vendar se te orožniške postaje niso mogle dolgo obdržati, ker Mehle ni imel zadosti moštva na razpolago.

Med ljudstvom je bilo tedaj razpoloženje za Jugoslavijo. Slovenci pri Zilji so Wilsonovo krilatico o samoodločbi narodov resno vzeli. V Št. Štefanu pa je zmagalo golo nasilje tujcev proti narodni volji domačinov.

III

UGOTOVITEV ZGODOVINSKE RESNICE GLEDE DOGODKOV V ŠT. ŠTEFANU 24. NOVEMBRA 1918

»Landfremdes Gesindel ist in die Gemeinde St. Stefan eingedrungen und wollte die Gemeindegasse rauben« — (»Deželi tuja drhal je vpadla v občino Št. Štefan in je hotela izropati občinsko blagajno«).

Tako so pisali o dogodkih z dne 24. novembra 1918 v Št. Štefanu koroški časopisi, posebno zloglasne »Freie Stimmen«, da so pred javnostjo opravičili nasilni napad tujega elementa v slovensko občino Št. Štefan. To neresnično in tendenčno prikazovanje dogodkov z dne 24. novembra so nato povzeli vsi avstrijski pisci. Tako piše dr. Martin Wutte v svoji knjigi: Kärntens Freiheitskampf, 1. izd., Celovec 1922, str. 49 in II. izd., Weimar 1943, str. 93: »Dne 24. novembra se je v Št. Štefanu pojavilo pet slovenskih nacionalističnih mladeničev, da bi priredili zborovanje, na katerem bi propagirali za Jugoslavijo in v sporazumu z jugoslovansko orientiranim županom prevzeli občinski urad. Bili pa so od več koroško mislečih slovenskih kmetov in delavcev iz Močidl in Št. Štefana zasačeni, ko so ravno imeli opravka z občinsko blagajno, aretirani in do občinske meje sprevedeni. Tam se jim je reklo, da morajo tako daleč leteti, da ne bodo več videli Št. Štefana. Županu pa je bilo zagroženo, da ga bodo zaprli v svinjak, če bo nadaljeval s svojim jugoslovanskim rovarjenjem.«

Nadalje piše Hans Steinacher, koroški brambovec in vodja protijugoslovanske avstrijske propagande v plebiscitni dobi na Koroškem, v svoji knjigi »Sieg in deutscher Nacht« (Zmaga v nemški noči) — o koroških brambovskih bojih, dunajska založba leto 1943, na strani 66 in 67 naslednje: »V tem delu Ziljske doline — v Št. Štefanu — je bil doma Grafenauer, ki je bil leta 1911 izvoljen kot edini slovenski državnozborski poslanec Koroške južno od Drave, in ki je

razglašal panslavizem. Njegov sorodnik istega imena in študent teologije Blüml sta v novembru obiskovala občino za občino, da bi pripravila ziljske vindišarje za bodočo slovensko državo. V Št. Štefanu je mogel nadučitelj Valentin Raunig spoznati daljnosežnost takega početja in dati pobudo za odpor. Mnenja je bil, naj bi se ti lažnivi preroki aretirali in je za to pridobil fante iz Št. Štefana in okolice. Ko so dne 24. novembra 1918 prispeli slovenski propagandisti, se jim je slabo godilo. Blümlu in Grafenauerju je sicer uspelo pravočasno pobegniti, drugi pa so bili primorani, da s pospešenimi koraki zapuste območje občine in za njimi so pokale puške bivših vojakov, ki so se vrnili iz vojne domov.«

Dogodke 24. novembra 1918 v Št. Štefanu je obdelal tudi avstrijsko-koroški pisatelj Josef Friedrich Perkonig v romanu »Patrioten«, ki je izšel leta 1950 v založbi Antona Pusteta v Gradcu, Salzburgu in na Dunaju. Na straneh 94 do 106 in 110 piše, da je v nedeljo, 24. novembra, predpoldne prispelo sedem mladih slovenskih, tujih fantov v Št. Štefan, ki so bili oboroženi z velikimi revolverji. Najeti in zapriseženi so bili od duhovnikov in drugih študiranih gospodov za domovino za Karavankami in naj bi zasedli vas Št. Štefan za ljubljansko narodno vlado. Eden teh mladeničev je imel po maši govor s cerkvenega zidu na zbrano ljudstvo, v katerem je poveličeval novo kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev, in rekel, da bo sedaj tudi Koroška Slovenija. Ko je izgovoril zadnje besede, so ga ljudje vrgli s cerkvenega zidu. Drugi mladenič pa je nekoliko pozneje dvakrat streljal z revolverjem v zrak, pa so ga fantje iz Št. Štefana oklofutali. Tretji pa je s palico zbil tablo z nemškim napisom »Gemeindeamt« na tla, pa ga je neki kmet primoral, da je grb zopet namestil na staro mesto na občinskem uradu.

Nato se je vseh sedem mladeničev zaklenilo z županom v občinsko pisarno, kjer so se spravili na občinsko blagajno in preštevali denar, ki so si ga prilastili. Tudi so v nemščini spisane uradne spise zmetali na tla in zažigali v peči. Ljudje pa so skozi okna opazovali to početje.

Iz občinske pisarne so ti mladeniči, »znalci slovenske države«, z revolverji, pripravljenimi na strel, šli v gostilniško sobo. Bili pa so tam z županom vred jetniki ljudske množice, ki se je zbrala pred gostilno. Možje in fantje so bili oboroženi s koli, držaji lopat, ročicami in cepci. Nadporočnik Steiner (to je psevdonim za nadporočnika Steinacherja) pa

je s svojim strežnikom, uniformiranim Beivoglom, vdrl v gostilniško sobo, razorožil vseh sedem fantov in jim zaukazal zapustiti gostilno. Preden so ti mladeniči odšli iz gostilne, so spraznili žepe z denarjem, ki so si ga prisvojili iz občinske blagajne, in ga položili na gostilniško mizo. Zunaj pa so morali skozi špalir množice, ki je divje kričala. Začeli so teči, ljudje pa so metali kamenje za njimi. Pet moških je šlo po župana, ki se je skrival v gostilniški kuhinji; privedli so ga pred množico in razglasili, da mu je odvzeto županstvo ter ga zaklenili v svinjak.

Pisatelj Josef Perkonig je pod naslovom »Kehraus in St. Stefan« zgoraj opisani odlomek o dogodkih v Št. Štefanu že prej objavil v dnevniku »Kärntner Grenzruf« z dne 10. oktobra 1940, št. 282, kot podlistek v posebni prilogi na strani 2 in 4, izdani ob 20. obletnici koroškega plebiscita. Podnaslov se je glasil: »Iz velikovškega romana o koroškem bramborskem boju, ki nastaja«. V isti prilogi je na drugi strani objavljena kronika boja za Koroško in je za 24. november 1918 zabeleženo: »Jugoslovani se skušajo v Ziljski dolini ustaliti« (Št. Štefan). V letu 1940 objavljenem odlomku je Perkonig še bolj določno oklevetal tistih sedem slovenskih fantov iz okolice Št. Štefana. Pisal je: »... da so bili poslani od par slovenskih župnikov in kaplanov, ki so v teh nemirnih časih hoteli imeti plen, pa sami v svojih talarjih niso mogli iti (v Št. Štefan), da bi vlomili v občinsko blagajno in jo izpraznili; zato so poslali tja mlade ljudi. Dotični slovenski fantje, ubožni poslanci nove države, so revolverje najbrž sprejeli od jugoslovanskih orožnikov.«

Podpisani dr. Julij Felaher, ki sem se tedaj osebno udeleževal dogajanj v Št. Štefanu, ugotavljam:

1. Dolgoletni slovenski župan slovenske občine Št. Štefan, Peter Urbanc, je skupaj s Slovenci domačini sklical na dan 24. novembra 1918 širši sestanek domačega prebivalstva v občini, ki naj bi bil v njegovi gostilni, po domače Korparju, v Št. Štefanu. Ustanovil naj bi se narodni svet za občino Št. Štefan in razglasila naj bi se priključitev občine k Jugoslaviji.

2. Domači župnik Anton Pelnarž je na prošnjo slovenskih domačinov in župana Petra Urbanca nedeljo pred tem, dne 14. novembra, naznanil v cerkvi pri maši, da bo 24. novembra zborovanje v Korparjevi gostilni, na katerem se bo ustanovil narodni svet za občino Št. Štefan.

3. Narodni svet za občino Brdo ie dobil od pripravljalnega odbora v Št. Štefanu vabilo,

da pošlje na zborovanje svoje delegate. Kot delegati so bili določeni Ulrik Malič, Mihael Petrič, Josip Ravter in podpisani Julij Felaher. V imenu bodočega narodnega sveta v Blačah, katerega ustanovitev se je že pripravljala, so bili kot delegati poslani v Št. Štefan: Ludvik Grafenauer, Bartel Mörtel, Jernej Limpl in Zdravko Grafenauer. Neresnično je torej, da bi bili ti poslani od par slovenskih duhovnikov in kaplanov, da izropajo v Št. Štefanu občinsko blagajno.

4. Ni res, da bi prej imenovani nosili revolverje ali kakršnokoli drugo orožje, zato je tudi izključeno, da bi eden od njih streljal z revolverjem. Vsi, ki so bili zbrani v Korparjevi gostilni, so bili neoboroženi.

5. Od župana Petra Urbanca nihče ni zahteval ključev od občinske pisarne in tudi nihče ni bil tam. Docela izmišljena in neresnična je trditev, da bi se bili slovenski fantje z županom zaklenili v občinsko pisarno, preštevili denar v občinski blagajni in si ga prilastili ter ga nato pri odhodu iz gostilne položili na gostilniško mizo. Tudi ni res, da bi ti metali uradne spise v občinski pisarni po tleh ali jih zažigali. Izmišljeno je tudi, da je eden od teh fantov zbil tablo z nemškim napisom »Gemeindeamt« s poslopja, v katerem je bila občinska pisarna.

6. Noben uniformiran nadporočnik ni nastopil v Korparjevi gostilni in je neresnična trditev, da je to bil nadporočnik Steiner (ta priimek uporablja Perkonig v romanu »Patrioten« kot psevdonim za nadporočnika Hansa Steinacherja). Steinacherja tedaj sploh ni bilo v Št. Štefanu in ne v Ziljski dolini.

7. Napadalci in razgrajči zoper Slovence so bili po veliki večini tujci, ki so preprečili zborovanje mirnih slovenskih domačinov dne 24. novembra 1918 v Št. Štefanu z nasiljem. Med njimi so bili trije ali štirje uniformirani bivši avstrijski vojaki, ki so bili oboroženi. Napad je organiziral in tujce privabil v Št. Štefan nadučitelj Valentin Raunig v Št. Štefanu, ki pa sam ni bil domačin. On je bil doma v Glinjah. Narednik Zwick (Cvik), ki je poleg nekega Paulitscha in Rudolfa Wachsitschega najbolj divjal in nastopal kot vodja napadalne drhali, je bil nečak nadučitelja Rauniga in ni bil domačin. On je bil še v vojaški uniformi in je nosil vojaški čin avstrijskega narednika. Tudi Paulitsch je bil tujec.

Ko sem se podpisani po letu 1950 srečal s pisateljem Josefom Friedrichom Perkonigom v vinski kleti Longo na Novem trgu v Celovcu, sem mu v pogovoru predočil neresničnost podatkov, ki jih je napisal o dogodkih v Št.

Štefanu v svojem romanu »Patrioten«, posebno pa zadevo vdora v občinsko pisarno in izropanje občinske blagajne ter krivično označitev župana Petra Urbanca. Odvrnil mi je: »Obžalujem, toda dobil sem tak opis in poročilo o dogodkih v Št. Štefanu, ki sta mi služila za podlago za moje pisanje«. To izkrivljeno poročilo je sestavil omenjeni nadučitelj Valentin Raunig, ki si je na lepem izmislil tako neverjetne stvari, da je laže kril vdor tujcev v Št. Štefan in nasilni napad na mirno slovensko prebivalstvo; uglednega slovenskega župana Petra Urbanca pa je v tem poročilu opisal kot pokvarjenega in neznačajnega človeka samo zato, ker je bil zaveden Slovenec. Pripominjam, da je bil Peter Urbanc nepretgoma 21 let od Slovencev izvoljeni župan občine Št. Štefan. Rojen je bil leta 1865. Pred njim je bil dolga leta slovenski župan občine Št. Štefan njegov oče Jakob Urbanc, ki je bil istočasno odbornik podružnice sv. Cirila in Metoda v Št. Štefanu.

Dne 24. novembra 1918 ga je drhal tujcev poniževala in zaklenila v svinjak ter odstavila kot župana, kljub temu je bil pri poznejših občinskih volitvah izvoljen na slovenski listi v občinski odbor. Dne 29. junija 1918 je bil župan Peter Urbanc odlikovan z vojnim križcem od avstrijskih oblasti.

Primoran sem tu omeniti, da je bil nadučitelj Raunig funkcionar nemške hranilnice in posojilnice v Št. Štefanu in je poneveril večjo vsoto denarja. Ko je revizija odkrila njegovo poneverbo, je zbežal iz Št. Štefana v Celovec in si v Trnji vesi prerezal žile. Deželno sodišče v Celovcu ga je obsodilo na več let zapora, ki jih je presedel.

Isti Valentin Raunig je organiziral tudi napad na jugoslovanske orožnike. Ti so po 24. novembru 1918 prevzeli orožniško postajo v Št. Štefanu, ki jo je vzpostavil orožniški nadporočnik Mehle. Zaradi maloštevilnega moštva pa se je morala v decembru 1918 ta postaja opustiti.

IV

SLOVENSTVO V OBČINI ŠT. ŠTEFAN

V Perkonigovem romanu »Patrioten« nastopata pred ljudsko množico, ki je prišla na zborovanje h Korparju v Št. Štefan, dva »junaka«, razbijača tega zborovanja, neki »Rotschädel« in »Stangel«, ki kričita pred Korparjevo hišo, potem ko so najeti tujerodni razgrajči preprečili zborovanje: »Živijo Nemčija! — Mi stojimo tukaj na nemških tleh in jih bomo nemška ohranili do naše zadnje kaplje krvi«, ... Njima pa sekundira prevoznikov sin Peter Puschnig z vzkliki:

»Koroška je Nemčija... tudi Št. Štefan je Nemčija!« (str. 102 in 103 v romanu »Patrioten«).

Da je bila v tisti dobi občina Št. Štefan 100 % slovensko ozemlje in njeno prebivalstvo slovensko, naj v dokaz navedem le nekaj bežnih dejstev, iz katerih izhaja, da je bilo slovensko prebivalstvo občine v novembru 1918 upravičeno z ustanovitvijo narodnega sveta potrditi slovenski značaj občine in manifestirati voljo ljudstva za priključitev k Jugoslaviji.

Občina Št. Štefan v političnem okraju Šmohor meri 36,93 km² in leži ob slovensko-nemški jezikovni meji severno od reke Zilje. Obsega naslednje slovenske vasi: Draganče, Gozdinja ves, Hadre, Krnica, Kazaze, Loče, Močidle, Na Podne, Na Potoce, Nizale, Plešišče, Polane, Poreče, Senčni graben, Smočica, Sušoviče, Št. Pavel na Zilji, Št. Štefan na Zilji, Vezenice. Po ljudskem štetju iz leta 1961 šteje obina 1582 prebivalcev.

Občina Št. Štefan je pred letom 1918 imela več kot 30 let nepretrgoma slovenskega župana in Slovenci so pri vseh občinskih volitvah dosegli znatno večino odborniških mest v občinskem odboru. Zadnji slovenski župan, ki je skozi 21 let do konca novembra 1918 stal na čelu občine, je bil Peter Urbanc, posestnik in gostilničar v Št. Štefanu. Zaveden, značajan Slovenec, vzoren gospodar in javni delavec, vseskozi poštenjak, ki je užival velik ugled med domačim prebivalstvom in pri avstrijskih oblasteh. Kdor je poznal tega nesebičnega moža, se mora zgražati, da je opisan v romanu »Patrioten« kot pokvarjenec in neznačajnejš in da ga pisatelj Perkonig spravlja celo v zvezo z izmišljeno vlomno tatvino v občinsko blagajno dne 24. novembra 1918. Ta grdi opis je delo zloglasnega nadučitelja Valentina Rauniga, po katerem neresničnem poročilu je pisatelj Perkonig povzel svoje podatke. Župan Peter Urbanc je bil oče dveh sinov, zavednih Slovencev, gimnazijskega abiturienta Petra, ki je v prvi svetovni vojni padel na fronti v Galiciji, in pravnika doktorja Antona, poznejšega odvetnika in kulturnega delavca v Ljubljani.

V občini Št. Štefan je poslovala slovenska posojilnica in hranilnica, ki je bila ustanovljena že leta 1894 vzorno in v zadovoljstvo slovenskega prebivalstva. Tako je imela leta 1906 — 311.170,92 avstrijskih kron denarnega prometa. Tudi so Slovenci imeli v Št. Štefanu slovensko konzumno društvo. To je bilo ustanovljeno leta 1896 kot zadruga z omejeno zavezo, ki je poslovalo v Murovi hiši.

Dalje je v Št. Štefanu delovala podružnica narodno-obrambne Družbe sv. Cirila in Metod, ki je bila ustanovljena in ustanovitev potrjena z odlokom koroške vlade, št. 249, dne 22. februarja 1890. Leta 1892 je podružnica imela 133 članov, leta 1901 42 članov. Odborniki podružnice so bili slovenski kmetje domačini: Vinko Jank, Gašpar Leks, Ivan Morič, Ivan Verlič, Jernej Leks, Jakob Urbanec, Peter Urbanec, Jurij Blüml, Tone Milonik. Podružnica je obstajala do leta 1918.

Razen tega je v občini obstajalo in delovalo slovensko izobraževalno društvo, ki je imelo lastno knjižnico. V okviru tega društva so bile gledališke predstave, igrali so domači igralci diletanti.

Tudi po uradnih avstrijskih ljudskih štetjih v letih 1880, 1890, 1900 in 1910 je občina Št. Štefan bila skoraj 100 % slovenska.

Po občevalnem jeziku prebivalstva je bilo v občini:

	S slovenskim občevalnim jezikom	Z nemškim občevalnim jezikom
Leta 1880	1896 prebivalcev	50 prebivalcev
leta 1890	1977 prebivalcev	45 prebivalcev
leta 1900	1916 prebivalcev	34 prebivalcev
leta 1910	1713 prebivalcev	138 prebivalcev

Po štetju, izvedenem od slovenskega političnega in gospodarskega društva v letu 1910 je bilo 1826 prebivalcev s slovenskim in 25 prebivalcev z nemškim maternim jezikom.

V občini sta bili dve utrakvistični (slovensko-nemški) ljudski šoli in sicer štirirazredna v Št. Štefanu in dvorazredna v Št. Pavlu. Po uradni župnijski statistiki je bilo še l. 1923 na našli v Št. Štefanu 159 ali 97 % slovenskih otrok, ki so obiskovali slovenski verouk in le 6 ali 3 % nemških otrok, ki so obiskovali nemški verouk. Bili so to otroci učiteljev in nameščencev v graščini barona Aichelburga. V ljudski šoli v Št. Pavlu pa je bilo 53 slovenskih otrok, ki so obiskovali slovenski verouk in samo 3 nemški otroci, ki so obiskovali nemški verouk. Občina Št. Štefan obsega dve fari: Št. Štefan in Št. Pavel. Obe fari sta tako v letnih šematizmih krške škofije kakor tudi na zemljevidu župnij, izdelanem od Streit-Wutteja, označeni kot slovenski fari, v katerih se v bogoslužju uporablja samo slovenski kot cerkveni jezik. Oba župnika na obeh farah sta bila vedno slovenskega oziroma slovenskega rodu in zavedna narodnjaka. Vsi napisani v cerkvah in na kapelah križevega pota na Kalvariji v Št. Štefanu so bili v novembru 1918 še vedno izključno slovenski. V župniji Št. Štefan je bilo leta 1918 — 28 naročnikov Mohorjevih knjig, v župniji Št. Pavel pa 15. Tudi je bilo v občini Št. Štefan do leta

1918 lepo število naročnikov slovenskega kroškega tednika »Mir«.

Napis na železniški postaji Št. Štefan—Blače je bil od otvoritve ziljske železnice v letu 1895 do novembra 1918 dvojezičen.

V občini Št. Štefan se je rodil pri p. d. Nadižarju na Potoce Urban Jarnik, znameniti pesnik in jezikoslovec, sedaj je na Jarnikovem domu rod Ferlič p.d. Cijanič, hiša pa je na novo zgrajena.

Nadalje se je dne 16. aprila 1898 rodil pri p. d. Kugliču v Št. Pavlu stolni prošt krške škofije in prelat dr. Rudolf Blüml, ki je 28. septembra 1966 umrl v Celovcu. Iz občine Št. Štefan izvirajo slovenska učitelja Valtarič in Leks, ki sta padla v prvi svetovni vojni, jurist Jarnik, gimnazijski abiturient Peter Urbanc ter doktor Anton Urbanc, advokat in javni delavec, dipl. ing. arh. Janez Oswald ter še mnogo drugih slovenskih kulturnih delavcev in intelektualcev.

Iz zgoraj navedenega opisa narodnostnih in političnih razmer v občini Št. Štefan izhaja, da je bila tedaj do vključno leta 1918 občina skoraj popolnoma slovenska in v tedanji dobi najmočnejša postojanka na slovenskem ozemlju severno od Zilje ob slovensko-nemški jezikovni meji. Občina leži na tako imenovanem Ponagorju, katero ozemlje se razteza od Čač—Čajne pa do zahodne meje sosedne občine Goriče.

To so zgodovinska dejstva, to je zgodovinska resnica. Dne 24. novembra 1918 je v Št. Štefanu zmagalo golo nasilje tujcev proti narodni volji Slovencev. In to nasilje se od tega časa nadaljuje v različnih oblikah. Po uradnih avstrijskih ljudskih štetjih z dne 1. junija 1951 pa je izkazano, da velja sedaj občina Št. Štefan za popolnoma nemško občino, celo župnika Pelnarža in njegovega kaplana so vpisali v števne pole samovoljno kot Nemca. Isti postopek se je ponovil pri ljudskem štetju leta 1961.

